

ΝΑΞΙΑΚΑ 7/2017

ΕΠΕΤΗΡΙΔΑ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑΣ ΝΑΞΙΑΚΩΝ ΣΥΛΛΟΓΩΝ

ΝΟΜΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΝΑΞΟΥ

ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ Ι. ΛΑΣΚΑΡΙΔΗΣ

LL.M. (Heidelberg), Dr.iur. (Heidelberg),

Ειδικός Επιστήμονας στη Νομική Σχολή Δ.Π.Θ.

Τακτικό Μέλος Εθνικής Αρχής Ιατρικώς Υποβοηθούμενης Αναπαραγωγής

Δικηγόρος παρ' Αρείω Πάγω

Α. Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΝΑΞΟΥ

Η Ελλάδα - μαζί με την Ιταλία και την Αίγυπτο - ανήκει στους πολιτισμικούς ταγούς του πλανήτη αφενός λόγω της χρονικής διάρκειας της ιστορίας της, αφετέρου λόγω των γλωσσικών και επιστημονικών της δανείων στον παγκόσμιο πολιτισμό. Για το λόγο αυτό, άλλωστε, ο *Giscard D'estaing* έχει ομολογήσει ότι «δεν θα μπορούσε να υπάρξει Ευρώπη χωρίς την Ελλάδα και μια τέτοια Ευρώπη θα ήταν σαν ένα παιδί χωρίς πιστοποιητικό γεννήσεως».

Η Νάξος ως νησί που ανήκει στη γηραιά ήπειρο της ιστορικής Ευρώπης και της μακρόβιας Ελλάδας, αλλά και ως κομβικό σημείο αναφοράς του Κυκλαδικού Πολιτισμού κατέχει ένα σημαντικότατο πολιτισμικό πλούτο, άξιο προστασίας. Σε αυτόν ανήκουν αρχαιολογικοί χώροι κυκλαδικού πολιτισμού, όπως αυτός στην περιοχή Παλάτια και στο χώρο της Μητρόπολης αλλά και της νεότερης περιόδου όπως οι Κούροι, τα Ύρια και ο Ναός του Απόλλωνα στην Χώρα. Νεότερα αρχαιολογικά μνημεία άξια προστασίας αποτελούν το μεσαιωνικό κάστρο της Χώρας, το κάστρο του Απαλίου, οι λοιποί μεσαιωνικοί πύργοι στην κεντρική Νάξο, αλλά και βυζαντινά μνημεία, όπως η Παναγιά η Δροσιανή με τα ξωκλήσια της, καθώς και η σπηλιά του Ζα και τα αρχαία μονοπάτια.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι, όπως στον Όλυμπο, έτσι και στη λοιπή Ελλάδα προστατεύονται χώροι που συνδέονται με τη μυθολογία, όπως το λουτρό της Αριάδνης ή η κορυφή του Ζα. Ιδιαίτερα η Νάξος, όπως εμφανίζεται στην ελληνική μυθολογία έχει ξεπεράσει τα ελλαδικά όρια και έχει εμπνεύσει πίνακα του Τιτσιάνο, τον γνωστό ως «Βάκχος και Αριάδνη» αλλά και την αντίστοιχη όπερα του Ρίχαρντ Στράους «*Ariadne auf Naxos*» («Η Αριάδνη στη Νάξο»). Η εξαγωγή πολιτισμού προς τη Δύση είναι εμφανής και στη Σικελία, όπου υφίσταται πόλη, αποικία του νησιού μας, με το όνομα Νάξος.

Περαιτέρω, κομμάτι του πολιτισμού συνιστά και η αρχιτεκτονική κτιρίων. Αυτός είναι ο λόγος που προστατεύονται κυκλαδίτικα κτίρια της Μυκόνου και της Σαντο-

ρίνης αλλά και της παλιάς Αγοράς Παροικιάς Πάρου¹ και εισάγονται περιορισμοί στη δόμηση των περισσότερων ηπειρωτικών ή νησιωτικών περιοχών της Ελλάδος.² Παράλληλα, προστατεύονται για τον ίδιο λόγο τα βυζαντινά μνημεία και νεοκλασικά κτίρια. Ειδικότερα, για να επιτευχθεί η προστασία των πολιτιστικών αγαθών της Νάξου θα πρέπει οι κάτοικοί της να γνωρίσουν πρώτον τι είναι πολιτισμός και δεύτερον πώς ο πολιτισμός αυτός προστατεύεται.

Δοθέντος ότι στη νομική επιστήμη απαιτείται συνήθως η διατύπωση ενός ορισμού, ως ορισμός του περιβάλλοντος θα μπορούσε να είναι ο ακόλουθος: «το περιβάλλον είναι ένας σύνδεσμος του ανθρώπου με το παρελθόν του». Χαρακτηριστικός είναι και ο ορισμός που δίδεται στο άρθρο 2 παρ. 1 του ν. 1650/1986, κατά τον οποίο «περιβάλλον είναι το σύνολο των φυσικών και ανθρωπογενών παραγόντων και στοιχείων που βρίσκονται σε αλληλεπίδραση και επηρεάζουν την οικολογική ισορροπία, την ποιότητα της ζωής, την υγεία των κατοίκων, την ιστορική και πολιτιστική παράδοση και τις αισθητικές αξίες».

Στους ορισμούς αυτούς και στη βιβλιογραφία παρατηρείται σκοπός συντήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς, είτε αυτή αναφέρεται στο παρελθόν, δηλαδή σε ζωή υψηλού επιπέδου ποιότητας, είτε αυτή αναφέρεται στο παρόν, δηλαδή στην αισθητική εικόνα και την ξεχωριστή ατμόσφαιρα που αποπνέουν σήμερα περιοχές όπως η Σαντορίνη, η Μύκονος και το Κάστρο Νάξου, οι οποίες έχουν διατηρήσει πολιτιστικά στοιχεία τους με αποτέλεσμα τη δυνατότητα επίτευξης καλύτερης ποιότητας ζωής. Καθίσταται, επομένως, σαφές ότι μέσω της προαναφερθείσας συντήρησης πολιτιστικών στοιχείων επιδιώκεται η συνέχιση του σύγχρονου πολιτισμού ως πολιτιστικής κληροδοσίας.

Β. ΛΟΓΟΙ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

Πριν αναφερθούμε στη νομική προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος καλό είναι να εξετάσουμε αν αυτό είναι όντως άξιο προστασίας. Το πολιτιστικό περιβάλλον –ως υποσύνολο του τεχνητού περιβάλλοντος³– αποτελεί εν γένει αγαθό ανεκτίμητης αξίας τόσο για κάθε άνθρωπο χωριστά όσο και για ολόκληρο το έθνος. Η προστασία του κρίνεται απαραίτητη και μάλιστα επιτελεί τριπλή λειτουργία. Καταρχάς αποβλέπει στη συντήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς, θέμα σχετιζόμενο με το παρελθόν. Έπειτα, στοχεύει στην υψηλή ποιότητα ζωής, εν όψει και των σύγχρονων πολιτιστικών αξιών, αφού το πολιτιστικό περιβάλλον φέρνει τον άνθρωπο σε επαφή με την ιστορία του, καλλιεργεί τη σκέψη και την αισθητική, αναβαθμίζοντας παράλληλα την παιδεία του. Τέλος, η προστασία του πολιτισμού είναι αναγκαία καθώς επιδιώκεται μέσω αυτής η συνέχιση του σύγχρονου πολιτισμού, ως πολιτιστικής κληροδοσίας, οδηγώντας στην πολιτιστική ανάπτυξη ενός λαού, με εφελτήριο το παρελθόν του.

¹ Βλ. ΥΑ ΥΠΠΟ/ΑΡΧ/Β1/Φ27/4433/1124π.έ./1.2.1989, ΦΕΚ 209/Β' /17.3.1989 περί ιστορικού διατηρητέου κτιρίου στην Παροικιά Πάρου, όπως κρίθηκε από τη 2^η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων.

² Βλ. π.χ. απόφαση οικ. 17250/2582 ΦΕΚ ΑΑΠ 148/2012 για τους περιορισμούς δόμησης σε συγκεκριμένες περιοχές στο νησί της Πάρου. Βλ. επίσης άρθρο 12 ν. 4178/2013 περί Επιτροπής Ελέγχου αυθαιρέτων κατασκευών για λόγους προστασίας του πολιτιστικού περιβάλλοντος.

³ Για τη διάκριση του τεχνητού περιβάλλοντος σε οικιστικό και πολιτιστικό βλ. Ανδρέα Δημητρόπουλο, *Συνταγματικά δικαιώματα. Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου τόμος III*, Σάκκουλας, Αθήνα 2004, 152. Για το πολιτιστικό περιβάλλον βλ. επίσης Ελένη Τροβά, *Η έννοια του πολιτιστικού περιβάλλοντος κατά το Σύνταγμα του 1975/1986*, Αντώνης Σάκουλας, Αθήνα 1992, 65.

Η σημασία του ιστορικού περιβάλλοντος, επομένως, δε θα μπορούσε να αφήσει ασυγκίνητο τόσο τον κοινό όσο και –κυρίως– το συνταγματικό νομοθέτη, οι οποίοι μερίμνησαν για την αποτελεσματικότερη προστασία του, λαμβάνοντας υπόψη την αναγκαιότητα του. Επιπρόσθετα, το πλήθος των αποφάσεων της νομολογίας αποδεικνύει και το πρακτικό ενδιαφέρον της προστασίας αυτής. Καθίσταται, επομένως, σαφές ότι το περιβάλλον αποτελεί συλλογικό συμφέρον⁴, άξιο ιδιαίτερης προστασίας. Για το λόγο αυτό εξ άλλου υποστηρίζεται ότι η συλλογική αγωγή⁵ για θέματα περιβάλλοντος θα έπρεπε να επεκταθεί και στο πολιτιστικό περιβάλλον⁶.

Ο πολιτισμός δημιουργεί επιπλέον ένα εμπορικό και πολιτικό πλεονέκτημα. Εμπορικό πλεονέκτημα υφίσταται διότι χώρες αναγνωρίσιμες ιστορικά, όπως η Ελλάδα, δημιουργούν προϊόντα με προφανή αναγνωρισιμότητα, όπως το ελληνικό ελαιόλαδο, η φέτα ή το μάρμαρο. Επιπλέον, οι αρχαιοελληνικοί ιστορικοί δεσμοί με την Ιταλία ή οι βυζαντινοί με βαλκανικές χώρες επιταχύνουν και διευκολύνουν εμπορικές και τουριστικές συναλλαγές. Το πολιτικό πλεονέκτημα δίδεται διότι είναι πολύ πιο εύκολη η συμφωνία μεταξύ χωρών που έχουν ιστορικούς και πολιτιστικούς δεσμούς. Το πλεονέκτημα αυτό είναι εμφανές σε χώρες της Βαλκανικής ή στη Ρωσία. Ο πολιτισμός, βέβαια, μπορεί να λειτουργήσει και αντίστροφα, δημιουργώντας πολιτικές δυσσχέριες, όπως στην περίπτωση του ονόματος της ΠΓΔΜ ή της ιστορικής και πολιτιστικής αντιπαλότητας με τη γείτονα Τουρκία.

Γ. Η ΝΟΜΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ

Ι. Εισαγωγικά

Η μεγάλη σημασία της προστασίας του πολιτιστικού περιβάλλοντος κατέστησε αναγκαία την προστασία του και σε διεθνές επίπεδο, με αποτέλεσμα την υπογραφή πληθώρας συνθηκών για το σκοπό αυτό. Επί παραδείγματι, στις 14.5.1954 υπεγράφη στη Χάγη της Ολλανδίας η “Σύμβαση για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης”. Η συγκεκριμένη σύμβαση κυρώθηκε από την Ελλάδα με το νόμο 1114/1981. Στις 6.5.1969 υπεγράφη στο Λονδίνο η “Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την προστασία της αρχαιολογικής κληρονομιάς”, η οποία κυρώθηκε από

⁴ Δημήτρης Δεβετζής, «Ιδιωτικό Δίκαιο και προστασία πολιτιστικού περιβάλλοντος», στον τόμο Εταιρίας Νομικών Βορείου Ελλάδος, Αθανάσιος Γεωργιάδης (επιμ.), *Ζητήματα Προστασίας του Περιβάλλοντος*, Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2011, 109-115 και Δέσποινα Κλαβανίδου, «Αστικές αξιώσεις από περιβαλλοντικές προσβολές», αυτόθι, 13-40. Για τη διάκριση των συμφερόντων σε ατομικά και συλλογικά βλ. Εμμανουήλ Λασκαρίδη, «Παλαιά σταθμά στην πλάστιγγα της Θέμιδος», στον τιμητικό τόμο Ισμήνης Ανδρουλιδάκη-Δημητριάδη, *Αφιέρωμα στην Ισμήνη Ανδρουλιδάκη-Δημητριάδη*, Αντώνης Σάκκουλας, Αθήνα 2011, 247, 275-276, κατά τον οποίο τα συλλογικά συμφέροντα, ως εμπεριέχοντα περισσότερα ατομικά, θα πρέπει, λόγω της ποσότητάς τους, να υπερτερούν των τελευταίων και να τοποθετούνται αξιολογικά υπεράνω τους.

⁵ Ένδικο βοήθημα μέσω του οποίου μια ομάδα ατόμων, π.χ. καταναλωτές ή (εν προκειμένω) κάτοικοι περιοχής στην οποία έχει υποβαθμιστεί το φυσικό ή πολιτιστικό περιβάλλον μπορούν να επιδιώξουν δικαστικά αξιώσεις όπως η άρση της ζημίας, η μη επανάληψή της στο μέλλον, αποζημίωση και χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης.

⁶ Για την επέκταση της προστασίας αυτής βλ. ΜΠρΣύρου 438/2001, *ΤΝΠ Νόμος*· ΜΠρΘεσ 1796/1993, *Νόμος και Φύση* 1994, 571. Από τη θεωρία βλ. αναλυτικά Δημήτρη Δεβετζή, «Ιδιωτικό Δίκαιο...», ό.π. 109-125, ιδίως σ. 112-116 με παραπομπές σε θεμελιώδεις μελέτες στο αντικείμενο αυτό των Ιωάννη Καράκωστα, Γιαννούλα Καρύμπαλη-Τσιτσιού και Παναγιώτη Λαδά. Βλ. επίσης Ελένη Ζερβογιάννη, *Η επαναφορά της προηγούμενης κατάστασης*, Αντώνης Σάκκουλας, Αθήνα 2006, 168.

την Ελλάδα με το νόμο 1127/1981. Επιπλέον, στις 14.11.1970 υπεγράφη στο Παρίσι η "Διεθνής Σύμβαση σχετικά με τα μέσα για την απαγόρευση και παρεμπόδιση της παράνομης εισαγωγής, εξαγωγής και μεταβίβασης της κυριότητας των πολιτιστικών αγαθών", η οποία κυρώθηκε από την Ελλάδα με το νόμο 1103/1980. Ακόμα, στις 23.11.1972 υπεγράφη στο Παρίσι η "Διεθνής Σύμβαση για την προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς", της οποίας η κύρωση από την Ελλάδα έγινε με το νόμο 1126/1981. Ακολούθως, στις 3.10.1985 υπεγράφη στη Γρανάδα, στην Ισπανία η "Σύμβαση για την προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς της Ευρώπης", η οποία κυρώθηκε από τη χώρα μας με το νόμο 2039/1992. Μια ακόμη σύμβαση η οποία υπεγράφη είναι η "Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την προστασία της αρχαιολογικής κληρονομιάς" στη Βαλέττα, στη Μάλτα στις 16.1.1992, η οποία κυρώθηκε από την Ελλάδα με το νόμο 3378/2005. Περαιτέρω, στις 24.6.1995 υπεγράφη στη Ρώμη η "Σύμβαση Unidroit για τα κλαπέντα ή παρανόμως εξαχθέντα πολιτιστικά αγαθά", που κυρώθηκε από την Ελλάδα με το νόμο 3348/2005. Ακόμη, υπεγράφη στις 26.3.1999 στη Χάγη το "Πρωτόκολλο II στη Σύμβαση της Χάγης του 1954 για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης", του οποίου η κύρωση έγινε από τη χώρα μας με το νόμο 3317/1995. Στις 3.11.2003 υπεγράφη στο Παρίσι η "Σύμβαση για την προστασία της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς", που κυρώθηκε από την Ελλάδα με το νόμο 3521/2006. Τέλος, στις 21.10.2005 υπεγράφη στο Παρίσι η "Σύμβαση για την προστασία και την προώθηση της πολυμορφίας των πολιτιστικών εκφράσεων", η οποία κυρώθηκε από την Ελλάδα με το νόμο 3520/2006.

Σε συνταγματικό επίπεδο, η προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος καθιερώθηκε για πρώτη φορά με το συνταγματικό κείμενο του 1975. Πριν από το Σύνταγμα του 1975 δεν υπήρχε ειδική συνταγματική πρόβλεψη για τις αρχαιότητες, ενώ οι διατάξεις της αρχαιολογικής νομοθεσίας χαρακτηρίζονταν από τη νομολογία και την επιστήμη ως ειδικότερες και ως διατάξεις αυστηρού δικαίου και δημοσίας τάξεως, οι οποίες κατίσχυαν των άλλων κοινών διατάξεων νόμων. Με την αναθεώρηση μάλιστα του 2001, η προστασία του περιβάλλοντος ορίζεται όχι μόνο ως κρατική υποχρέωση αλλά και ως δικαίωμα κάθε ατόμου και αποκτά έτσι εξ ολοκλήρου την υπόσταση ενός συνταγματικού δικαιώματος. Στην αναθεώρηση του 2001 πραγματοποιήθηκαν τρεις αναθεωρητικές επεμβάσεις: στην παράγραφο 1 (*«προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος»*), στην παράγραφο 2, εδ. β' και στην ερμηνευτική δήλωση του ίδιου άρθρου (άρθρο 24 Συντάγματος). Η συνταγματική προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος θεμελιώνεται στο άρθρο 24, παρ. 1 και 24, παρ. 6 σύμφωνα με το οποίο η προστασία καταλαμβάνει *«τα μνημεία, τις παραδοσιακές περιοχές και τα παραδοσιακά στοιχεία»*. Γίνεται δεκτό ότι η απαρίθμηση είναι ενδεικτική και ενόψει της γενικής διάταξης της παραγράφου 1, η υποχρέωση κρατικής προστασίας αφορά κάθε πολιτιστικό αγαθό.

Σύμφωνα με την απόφαση της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας 2801/1991, με τις διατάξεις των παραγράφων 1 και 6 του άρθρου 24 του Συντάγματος, ο συντακτικός νομοθέτης, αναγνωρίζοντας τη σημασία της διαφύλαξης της πολιτιστικής κληρονομιάς της χώρας, καθιέρωσε για πρώτη φορά υποχρέωση αυξημένης προστασίας του πολιτιστικού περιβάλλοντος, η οποία έχει ως περιεχόμενο αφενός τη διατήρηση στο διηνεκές των μνημείων και λοιπών στοιχείων κάθε είδους που προέρχονται από την ανθρώπινη δραστηριότητα και συνθέτουν την ιστορική, καλλιτεχνική,

τεχνολογική και γενικώς, την πολιτιστική κληρονομιά, και αφετέρου τη δυνατότητα επιβολής γενικών περιορισμών ή ειδικών μέτρων για την αποφυγή οποιασδήποτε βλάβης, αλλοίωσης ή υποβάθμισης του χώρου που περιβάλλει τα μνημεία.

Το Σύνταγμα, βέβαια, θεμελιώνει την προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος και θέτει τα άκρα όρια διασφάλισής του, ενώ για την επιπλέον εξειδικευμένη προστασία του στην παράγραφο 6 του άρθρου 24 Συντάγματος εξουσιοδοτείται ο κοινός νομοθέτης. Ρητά δηλαδή στη εν λόγω συνταγματική διάταξη ορίζεται ότι: «*Νόμος θα ορίσει τα αναγκαία για την πραγματοποίηση της προστασίας αυτής περιοριστικά μέτρα της ιδιοκτησίας, καθώς και τον τρόπο και το είδος της αποζημίωσης των ιδιοκτητών*».

II. Ο Νόμος 3028 της 28^{ης}.6.2002 για την προστασία των αρχαιοτήτων και εν γένει της πολιτιστικής κληρονομιάς

Μετά το νόμο 5351/1932 "περί αρχαιοτήτων", ο νόμος 3028/2002 "για την προστασία των αρχαιοτήτων και εν γένει της πολιτιστικής κληρονομιάς" αποτελεί το πρώτο συστηματικό και ολοκληρωμένο νομοθέτημα που αφιερώνεται στην προστασία της πολιτιστικής μας κληρονομιάς. Σημαντική θέση κατέχει και ο νόμος 1469/1950 "περί προστασίας ειδικής κατηγορίας οικοδομημάτων και έργων τέχνης μεταγενέστερων του 1830".

Ο νόμος 3028/2002 διέπεται από ορισμένες θεμελιώδεις αρχές. Καταρχάς κατέστη δυνατή η συστηματοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Η κληρονομιά αυτή (η οποία περιλαμβάνει πολιτιστικά στοιχεία από τους αρχαιότετους χρόνους μέχρι σήμερα) τέθηκε υπό την προστασία του συγκεκριμένου νόμου. Μάλιστα, στο πεδίο προστασίας του, έχουν ενταχθεί και τα άυλα πολιτιστικά αγαθά. Επιπλέον, το νόμο αυτό χαρακτηρίζει η αρχή της ισότιμης αντιμετώπισης των αρχαίων και νεότερων κινητών και ακίνητων μνημείων, χωρίς ωστόσο αυτό να σημαίνει ότι εξομοιώνονται και είναι ομοιόμορφη η προστασία τους. Ακόμη, στο συγκεκριμένο νόμο τονίζεται η κοινωνική διάσταση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Επισημαίνεται, δηλαδή, ότι η προστασία και η αναβάθμιση του πολιτιστικού περιβάλλοντος έχει ως αποτέλεσμα και την αναβάθμιση της προστασίας της ζωής του ανθρώπου. Στο νόμο αυτό προβλέπονται πολύ αυστηρές διατάξεις για τις ιδιότητες του συλλέκτη, του αρχαιοπώλη και του εμπόρου νεότερων μνημείων, ενώ παράλληλα καθορίζονται ειδικές ποινικές διατάξεις για εγκλήματα σχετικά με τη φθορά και την υποβάθμιση των μνημείων.

Μία ακόμη αρχή που προκύπτει από το νόμο αυτό είναι η αρχή του εμπλουτισμού της προσφερόμενης προστασίας. Η προστασία που παρέχεται με το συγκεκριμένο νόμο είναι ιδιαίτερα διευρυμένη και εκτείνεται από την αποκάλυψη μέχρι τη συντήρηση των μνημείων και από την ευαισθητοποίηση του κοινού απέναντι στα μνημεία μέχρι τη διευκόλυνση της πρόσβασης σε αυτά. Επιπλέον, αναδεικνύεται η αρχή της συμπληρωματικότητας των καθηκόντων της πολιτείας και των πολιτών. Για να είναι αποτελεσματική η προστασία θα πρέπει τόσο το κράτος όσο και οι πολίτες να επωμίζονται τη συγκεκριμένη ευθύνη, στο βαθμό που ο καθένας έχει τη δυνατότητα. Ένα επιπρόσθετο στοιχείο το οποίο καθιερώνει ο νόμος είναι η αναγνώριση κυριότητας και νομής των μνημείων όχι μόνο στο Δημόσιο αλλά και σε άλλα νομικά ή φυσικά πρόσωπα, με κριτήριο τη χρονολόγησή τους και το αν είναι κινητά ή ακίνητα. Ειδικότερα, τα ακίνητα αρχαία που χρονολογούνται ως και το 1453 ανήκουν κατά κυριότητα στο Δημόσιο. Τουναντίον, στα μεταβυζαντινά και νεότερα ακίνητα μνημεία είναι δυνατόν να εγκαθιδρυθεί κυριότητα ή άλλα εμπράγματα δικαιώματα ιδιωτών

υπό αυστηρούς περιορισμούς. Τα κινητά, εφόσον είναι αρχαία μνημεία και χρονολογούνται ως το 1453, ανήκουν στο Δημόσιο κατά κυριότητα, ανήκουν στα πράγματα εκτός συναλλαγής και είναι ανεπίδεκτα χρησικτησίας. Με τα αρχαία κινητά μνημεία εξομοιώνονται όλα τα μεταβυζαντινά κινητά που είναι προϊόντα ανασκαφής ή έχουν αποσπασθεί από ακίνητα μνημεία ή είναι εικόνες ή λειτουργικά σκεύη και θεωρούνται εκ του νόμου προστατευτέα μνημεία. Συγχρόνως, στο νόμο κατηγοριοποιούνται με πολύ μεγάλη σαφήνεια κρίσιμες έννοιες που προκαλούν σύγχυση στις υπηρεσίες του Υπουργείου Πολιτισμού και στους πολίτες, όπως είναι η έννοια του ακινήτου μνημείου και του περιβάλλοντος χώρου και η έννοια του αρχαιολογικού χώρου. Ακόμη, ο νόμος κατοχυρώνει την αρχή της διακίνησης των μνημείων με τρόπο κατά τον οποίο διασφαλίζεται η οικονομική ελευθερία των πολιτών, αλλά και η προστασία των μνημείων. Εκτός αυτού, διαπιστώνεται η προσπάθεια για ευαισθητοποίηση, εκπαίδευση αλλά και ψυχαγωγία των πολιτών μέσα από την επαφή τους με την πολιτιστική κληρονομιά, ενώ παράλληλα καλλιεργείται και η αρχή της προώθησης της επιστημονικής έρευνας των πολιτιστικών αγαθών. Τέλος, κατοχυρώνονται οι όροι για την πρόσκαιρη εξαγωγή και ανταλλαγή των μνημείων με το εξωτερικό, έτσι ώστε να επιτευχθεί η καλύτερη δυνατή ανάδειξη του ελληνικού πολιτισμού.

III. Αποφάσεις Δικαστηρίων (νομολογία)

Μέγιστη είναι η συμβολή της νομολογίας στη διατήρηση της ελληνικής πολιτιστικής κληρονομιάς. Αυτό γίνεται φανερό από το πλήθος αποφάσεων που έχουν ληφθεί για συναφή με την ιστορική μας κληρονομιά θέματα⁷. Για ευχερέστερη ανάλυση της υπάρχουσας νομολογίας, γίνεται διαχωρισμός σε υποθέσεις που σχετίζονται α) με προϊστορικά και αρχαιοελληνικά μνημεία, όπως οι κούροι της Νάξου, β) με βυζαντινόρωμαϊκά μνημεία, ενδεικτικά αναφερόμενα το κάστρο του Απαλίου ή η Παναγία Δροσιανή και άλλες βυζαντινές εκκλησίες, όπως αυτή που έχει χτιστεί στη σπηλιά του Ζα, γ) με νεότερα μνημεία, με παραδοσιακούς νησιωτικούς οικισμούς, όπως το βενετσιάνικο κάστρο της Νάξου, και με λιμάνια ή αιγιαλούς.

1. Προϊστορικά και Αρχαιοελληνικά μνημεία

Η αρχή της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς έχει μακρά προϊστορία στη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας που από πολύ παλιά τασσόταν υπέρ της προστασίας αρχαίων μνημείων λόγω ύπαρξης σχετικής νομοθεσίας (Ν. 5132/1932). Στη νεότερη νομολογία του, το δικαστήριο διευρύνει την προστασία αυτή. Η προστασία περιλαμβάνει αφενός μεν εις το διηνεκές τη διατήρηση των εν λόγω πολιτιστικών στοιχείων αφετέρου δε τη δυνατότητα επιβολής γενικών περιορισμών ή ιδιαίτερων μέτρων για την αποφυγή οποιασδήποτε βλάβης, αλλοίωσης ή υποβάθμισης του περιβάλλοντος χώρου. Οι περιορισμοί αυτοί έχουν καταρχήν ευρύτερο περιεχόμενο από τους γενικούς περιορισμούς της ιδιοκτησίας στο άρθρο 17 του Συντάγματος, δημιουργούν όμως υποχρέωση αποζημίωσης του θιγόμενου ιδιοκτήτη. Στην υπόθεση των Δελφών, το Συμβούλιο της Επικρατείας⁸ έκρινε επιτρεπτή τη θέσπιση εκτεταμένων ζωνών προστασίας, απολύτου απαγορεύσεως ή ελεγχόμενης δομήσεως. Η ρύθμιση αυτή αποβλέπущα στην προστασία και δια-

⁷ Μιχαήλ Δεκλερής, *Ο δωδεκάδεκτος του περιβάλλοντος*, Αντώνης Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή 1996, 117-346.

⁸ ΣτΕ 2185/1994, ΝοΒ (1995), 922.

φύλαξη αρχαιολογικού χώρου υψίστης σημασίας δεν αντίκειται στο άρθρο 17 του Συντάγματος (δικαίωμα στην ιδιοκτησία)⁹, εφόσον πάντως διατηρείται το δικαίωμα των τυχόν θιγόμενων ιδιοκτητών προς αποζημίωση.

Ας μεταφερθούμε, όμως, σε ένα νησί που βρέχεται από τα νερά του Αιγαίου Πελάγους, την Αίγινα. Στην υπόθεση του Ελλανίου όρους Αιγίνης, στο οποίο εχωροθετήθη τόπος υγειονομικής ταφής των αποβλήτων των οικισμών του νησιού, το Συμβούλιο της Επικρατείας¹⁰ ακύρωσε την εν λόγω ατυχή επιλογή ταφής στο σημείο αυτό εξαιτίας οπτικής ρύπανσης του αρχαίου αυτού μνημείου στο οποίο βρίσκεται το ιερό του Διός. Το Ελλάνιο όρος αποτελεί πολύ σημαντικό αρχαιολογικό χώρο, καθώς επίσης και ένα τοπίο εξαιρετικής ομορφιάς. Με την υγειονομική ταφή των αποβλήτων θα υποβαθμιζόταν η προβολή και η ανάδειξή του. Έτσι, με την ακύρωση της απόφασης αυτής φάνηκε ότι η προστασία αρχαίου μνημείου εκτείνεται και στον περιβάλλοντα χώρο του και μάλιστα σε τόση έκταση όση χρειάζεται για να αναδειχθεί κατάλληλα.

Ένα ενδιαφέρον για εμάς τους νομικούς μνημείο είναι ο ναός της Θέμιδος και της Νέμεσης στον αρχαιολογικό χώρο της Ραμνούντος, στο σημερινό Δήμο Μαραθώνα. Εκεί βρίσκονται αγάλματα των δυο αυτών θεών και σημαντικά αρχαία λείψανα (τείχη, οικίες, τάφοι) μέσα στον εξαιρετικά διατηρημένο αρχαίο πύργο. Η όλη περιοχή έχει χαρακτηριστεί ως τοπίο ιδιαίτερου φυσικού κάλλους. Κρίθηκε από το Συμβούλιο της Επικρατείας¹¹ εν τέλει ότι - παρά την προσπάθεια ορισμένων για λειτουργία λατομείων - δεν είναι επιτρεπτή η λειτουργία αυτή πλησίον του συγκεκριμένου αρχαιολογικού χώρου, αφ' ενός διότι απ' αυτήν προκύπτει ευθέως πρόδηλος κίνδυνος για τα αρχαία, αφ' ετέρου διότι η αλλοίωση του περιβάλλοντος χώρου είναι ασυμβίβαστη προς τις απαιτήσεις της αισθητικής αναδείξεως των αρχαίων.

Αξίζει να σημειωθεί ότι σύμφωνα με τη μάλλον κρατούσα άποψη στη νομολογία των πολιτικών (αστικών) δικαστηρίων, οι αρχαιότητες αποτελούν κοινόχρηστα πράγματα και συνεπώς η προσβολή τους ισοδυναμεί με προσβολή του δικαιώματος της προσωπικότητας, υπό την ειδικότερη εκδήλωση του δικαιώματος χρήσης των περιβαλλοντικών αγαθών.¹² Τη θέση αυτή υιοθέτησε η απόφαση 10691/1997 του Μονομελούς Πρωτοδικείου Αθηνών. Το Ελληνικό Δημόσιο είχε προβεί στην απαλλοτρίωση μιας έκτασης, για να κατασκευάσει το νέο, διεθνές αεροδρόμιο. Ασκήθηκαν, όμως, ασφαλιστικά μέτρα προς τη διάσωση λειψάνων προϊστορικού οικισμού και ακρόπολης στο λόφο «Ζαγάνι» που ανάγονταν στις αρχές της τρίτης χιλιετίας π.Χ.

Υφίστανται βεβαίως και περιπτώσεις, κατά τις οποίες τα δικαιώματα προστασίας δύο ή περισσότερων πολιτιστικών αγαθών (π.χ. μνημείων) συγκρούονται μεταξύ τους. Στις περιπτώσεις αυτές, το Δικαστήριο καλείται να αποφανθεί υπέρ της πρόταξης του ενός έναντι του άλλου, ανάλογα με το ποιο θα κριθεί σπουδαιότερο για τη διαφύλαξη του πολιτιστικού περιβάλλοντος και άρα άξιο μεγαλύτερης προστασίας.

⁹ Βλ. Ιωάννη Καράκωστα, *Περιβάλλον και δίκαιο*, Αντώνης Σάκκουλας, Αθήνα 2006, 271, αναφορικά με τον περιορισμό της ιδιοκτησίας, που προβλέπεται στο άρθρο 17 παρ. 1 του Συντάγματος χάριν γενικού συμφέροντος (όπως αυτό της προστασίας του περιβάλλοντος που κατοχυρώνεται στο άρθρο 24 του Συντάγματος) και ο οποίος μάλιστα (περιορισμός) χαρακτηρίζεται ως «κοινωνικός». Βλ. επίσης σχετικά Ιωάννη Τασόπουλο, «Η προστασία του περιβάλλοντος. Το πρόβλημα του περιορισμού της ιδιοκτησίας και η αρχή της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης», *Νόμος και Φύση* (1998), 41.

¹⁰ ΣτΕ 4735/1995, *ΤΝΠ ΔΣΑ*.

¹¹ ΣτΕ 6485/1995, *ΤΝΠ ΔΣΑ*.

¹² Έτσι και στη θεωρία. Βλ. χαρακτηριστικά Ιωάννη Καράκωστα, *Περιβάλλον και δίκαιο*, ό.π., 351-370.

Έτσι, για παράδειγμα, η απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας 49/2018¹³ έκρινε νόμιμη την άρση χαρακτηρισμού ως διατηρητέων κτιρίων στην περιοχή Πλάκα στην Αθήνα, με το σκεπτικό ότι από τις διατάξεις του Συντάγματος, καθώς και από την ανάλογη εφαρμογή των διατάξεων του ν. 3028/2002 (περί προστασίας αρχαιοτήτων), προκύπτει ότι εφόσον κάποιο κτίριο ενταχθεί με το Π.Δ. της 24.10.1980 (το οποίο εκδόθηκε με βάση τις διατάξεις του άρθρου 79 παρ. 6 του Ν.Δ/τος 8/1973), στη συνταγματικά κατοχυρωμένη προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, η προστασία αυτή δε μπορεί να αρθεί παρά μόνο κατ' εξαίρεση για πλάνη περί τα πράγματα, καθώς και για την προστασία υπέρτερου δημόσιου αγαθού, εφόσον κριθεί αιτιολογημένα ότι το τελευταίο αυτό αγαθό υπερτερεί στη συγκεκριμένη περίπτωση, ενώ η επάρκεια της σχετικής αιτιολογίας ελέγχεται από το Δικαστήριο. Εν προκειμένω, υπέρτερη της προστασίας διατηρητέου κτιρίου κρίθηκε η ανάδειξη και η προστασία των αρχαιοτήτων, δεδομένου ότι η σημασία τους, ενόψει των συνθηκών που επικρατούν στη συγκεκριμένη περίπτωση, υπερέρχει της προστασίας του διατηρητέου.

2. Βυζαντινορωμαϊκά μνημεία.

Στην υπ' αριθμ. 1796/1993 απόφαση του Μονομελούς Πρωτοδικείου Θεσσαλονίκης¹⁴ τέθηκε ζήτημα προστασίας ρωμαϊκού αμφιθεάτρου σε οικόπεδο, όπου θα ανεγείρετο πολυκατοικία. Το δικαστήριο δέχτηκε ότι το δικαίωμα στη χρήση, στη διάσωση και στην εν γένει προστασία των αρχαιολογικών θησαυρών και μνημείων της χώρας αποτελεί έκφραση του γενικού δικαιώματος στην προσωπικότητα. Επιπροσθέτως, αποδέχτηκε ως ορθή την κατ' εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας ενέργεια της Διοίκησης, δηλαδή την κατάχωση των ρωμαϊκών ευρημάτων προ της ανέγερσης της νέας οικοδομής. Με αυτόν τον τρόπο επιλέχθηκε ένα αναγκαίο, κατάλληλο και ανάλογο της προσβολής της κυριότητας μέτρο προς πλήρη απόλαυση της ιδιοκτησίας. Το εν λόγω δικαστήριο θεώρησε ως απολύτως σύμφωνη με το ιδιωτικό δίκαιο την επιλογή αυτή, αποδεχόμενο πλήρως την εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας. Τίθεται, ωστόσο, το ερώτημα γιατί η αρχή αυτή εφαρμόστηκε υπέρ της προστασίας της ιδιοκτησίας (άρθρο 17 Συντάγματος) και κατά της προστασίας του πολιτιστικού περιβάλλοντος (άρθρο 24, §1 Συντάγματος). Μήπως λανθάνει μια πρόταξη του πρώτου δικαιώματος; Η απάντηση πρέπει να είναι καταφατική, γιατί το Δικαστήριο θα μπορούσε να αποφανθεί και αντιστρόφως, δηλαδή προς την κατεύθυνση της μη αδειοδότησης για ανέγερση πολυκατοικίας ή τη μερική της ανέγερση, προκειμένου να μην καταχωθούν τα ρωμαϊκά μνημεία αλλά να αναδειχθούν, συρρικνώνοντας ως εκ τούτου το δικαίωμα της κυριότητας (ΑΚ 999) αντί της προστασίας του πολιτιστικού περιβάλλοντος (ΑΚ 966 σε συνδ. 57) και εφαρμόζοντας την αρχή της αναλογικότητας επί του πρώτου αντί του τελευταίου.¹⁵

Αναφορικά με το μνημειακό χαρακτήρα ιερού ναού, κρίθηκε ότι ο χαρακτήρας αυτός δε δικαιολογεί την απαγόρευση τέλεσης ιεροπραξιών στο ναό, διότι έστω και μία φορά να καθαγιασθηκε ο τελευταίος, δεν αποβάλλει ποτέ την ιδιότητά του αυτή. Ο ιερός

¹³ Διαθέσιμη σε ισότοπο Νόμος και Φύση, <http://nomosphysis.org.gr/17427/ste-49-2018-nomimi-arsl-charaktirismoy-os-diatiriteon-ktirion-stin-plaka/> (8.2.2018).

¹⁴ Νόμος και Φύση (1994), 571 με σχόλιο Τζήμα.

¹⁵ Βλ. γενικά για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών Γιαννούλα Καρύμπαλη-Τσίπτιου, *Νομικό καθεστώς μνημείων*, Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2009 και Δημήτρη Δεβετζή, «Ιδιωτικό δίκαιο...», ό.π., 109-125.

ναός του Αγίου Γεωργίου στη Θεσσαλονίκη καθαγιασθηκε επί Μεγάλου Θεοδοσίου και έκτοτε λειτουργεί έως και τη βίαιη μετατροπή του σε μουσουλμανικό τέμενος. Ακόμη, το 1914, μετά την απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης, τελέστηκαν στο ναό ιεροπραξίες. Μετά το σεισμό του 1978 στη Θεσσαλονίκη, ο ναός τελεί υπό επισκευή. Αν και η επισκευή επηρέασε κατά τα χρόνια αυτά την τέλεση των ιεροπραξιών, πλέον επιτρέπεται, η λειτουργία του ναού, οπότε είναι ορθή η άποψη που ζητά να αρθεί η απόφαση του Υφυπουργού Πολιτισμού που απαγορεύει την κατά κανόνα (πλην τριών μόνο συγκεκριμένων περιπτώσεων) τέλεση λατρευτικών πράξεων στο ναό.¹⁶

3. Νεότερα μνημεία

Ως προς τα νεότερα κτίσματα ιδιαίτερης πολιτιστικής αξίας, οι δικαστικές αποφάσεις είναι συχνά επιφυλακτικές όταν καλούνται να τους προσδώσουν το χαρακτηρισμό «μνημείο». Στην υπόθεση του κτιρίου ζυθοποιίας Φιξ το δικαστήριο δέχτηκε ότι η ιδιαίτερη καλλιτεχνική αξία διατηρητέου έργου ελέγχεται πλήρως από το δικαστή. Έκρινε, επίσης, ότι το έργο δεν αποκτά την αξία αυτή μόνο και μόνο επειδή προέρχεται από επιφανή αρχιτέκτονα. Συγκεκριμένα, με απόφαση του Υφυπουργού Πολιτισμού χαρακτηρίστηκε ως ιστορικό διατηρητέο μνημείο το κτίριο της ζυθοποιίας Φιξ επί της Λεωφόρου Συγγρού, με την αιτιολογία ότι αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα βιομηχανικής αρχιτεκτονικής του μοντέρνου κινήματος και έργο πολύ σημαντικού σύγχρονου Έλληνα αρχιτέκτονα διεθνούς καταξίωσης. Επειδή, όμως, η απόφαση αυτή δεν κρίθηκε και υπό τις δύο βάσεις της ορθή οδηγήθηκε σε ακύρωση.¹⁷

Επιπροσθέτως, η απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας 149/2018¹⁸ έκρινε νόμιμη υπουργική απόφαση για μη χαρακτηρισμό ως μνημείων κτιρίων και εγκαταστάσεων του πρώην αεροδρομίου του Ελληνικού. Το δικαστήριο προέβη σε εξα-ντλητική εξέταση και των τριών κτιρίων με βάση τα κριτήρια της νομοθεσίας και, συγκεκριμένα, την αρχιτεκτονική, πολεοδομική, καλλιτεχνική, κοινωνική, τεχνική και εν γένει ιστορική σημασία τους. Κατέληξε δε μετά από διαλογική συζήτηση, στην οποία συμμετείχαν και οι ενδιαφερόμενοι φορείς, στο μη χαρακτηρισμό αυτών, διαπιστώνοντας ότι κανένα από τα ανωτέρω στοιχεία δε συντρέχει -στο βαθμό που απαιτεί η νομοθεσία- για το χαρακτηρισμό των κτιρίων αυτών ως μνημείων. Εξάλλου, όπως απεφάνθη το δικαστήριο, για το χαρακτηρισμό ενός ακίνητου ως διατηρητέου μνημείου, λόγω της αρχιτεκτονικής αξίας του, δεν αρκεί, κατά την τεχνική κρίση της διοίκησης, το κτίριο αυτό να αποτελεί απλώς δείγμα αρχιτεκτονικής τάσης μίας συγκεκριμένης εποχής ή να εμφανίζει επιρροές από συγκεκριμένο αρχιτεκτονικό κίνημα, αλλά θα πρέπει παράλληλα να έχει ιδιαίτερη αρχιτεκτονική αξία, τέτοια που να το διαφοροποιεί από τα κτίρια της κατηγορίας του.

4. Παραδοσιακοί (νησιωτικοί) οικισμοί

Στην πολιτιστική κληρονομιά περιλαμβάνονται και οι παραδοσιακοί οικισμοί της χώρας "προϊόντα λαϊκής αρχιτεκτονικής". Άρα, προστατεύονται και αυτοί, όπως άλλωστε ρητώς ορίζει το 24 παρ. 6 του Συντάγματος. Στην περίπτωση των παραδοσιακών

¹⁶ Εφαθ 327/1995 (αδημ.).

¹⁷ ΣτΕ 6478/1995, ΤΝΠ ΔΣΑ.

¹⁸ Διαθέσιμη σε ιστότοπο *Νόμος και Φύση*, <http://nomosphysis.org.gr/17463/ste-149-2018-nomimi-ya-yproa-gia-mi-xaraktirismo-os-mnimeion-ktirion-kai-egkatastaseon-proin-aerodromiou-ellinikoy/> (8.2.2018).

οικισμών του Νομού Ρεθύμνης, η προστασία αυτή κρίθηκε ότι επεκτείνεται και στην περιμετρική ζώνη αυτών. Δεν αρκεί, δηλαδή, μόνο ο καθορισμός ειδικών όρων και περιορισμών δόμησης για τη διατήρηση του χαρακτήρα των οικισμών αυτών καθ' εαυτών (Π.Ε. 703/1994). Επίσης, η νήσος της Πάτμου έχει χαρακτηριστεί ως διατηρητέο μνημειακό συγκρότημα και τόπος ιστορικού και ιδιαίτερου φυσικού κάλλους. Χρήζει, δηλαδή, ιδιαίτερης προστασίας και έτσι επιτρέπεται να ανοικοδομούνται μόνο τα προϋφιστάμενα παραδοσιακά σπίτια. Πρέπει, μάλιστα, να αποδεικνύεται κυρίως βάσει συμβολαίων ή άλλων στοιχείων ότι προϋπήρξαν κτίσματα. Με αυτόν τον τρόπο διαφυλάσσεται ο παραδοσιακός χαρακτήρας του νησιού.¹⁹

Η επισκευή και αποκατάσταση κοινόχρηστων χώρων παραδοσιακού οικισμού δεν επιτρέπεται να οδηγήσει σε αλλοίωση της μορφολογίας και των υλικών του. Κάθε έργο υποδομής και κάθε εργασία που αφορά στη διαμόρφωση, τροποποίηση ή ανάπλαση κοινόχρηστων χώρων πρέπει να διαμορφώνεται κατά τρόπο που προσαρμόζεται στο ανάλογο παραδοσιακό πρότυπο. Η νήσος Σίφνος έχει χαρακτηριστεί ως τόπος ιδιαίτερου φυσικού κάλλους προς προστασία της παραδοσιακής της αρχιτεκτονικής. Έτσι, δεν επιτρέπεται η μετατροπή πλακόστρωτου κλιμακωτού δρόμου στη Σίφνο σε ασφαλτοστρωμένο δρόμο, αφού κρίθηκε ότι τέτοια επισκευή πλακόστρωτου δρόμου αποτελεί διαμόρφωση και όχι απλώς αποκατάσταση ή επισκευή.²⁰

Επίσης, ο οικισμός της Ύδρας έχει στο σύνολό του χαρακτήρα μνημείου της ελληνικής πολιτιστικής κληρονομιάς. Συγκεκριμένα, έχει υπαχθεί στο αυστηρό νομικό καθεστώς προστασίας των μνημείων προγενέστερων του 1830 λόγω της αρχιτεκτονικής του αξίας. Για το λόγο αυτό είναι προστατευτέος υπό την υφιστάμενη πολεοδομική του κατάσταση με το αρχαιολογικό καθεστώς του νόμου 5351/1932. Συνεπώς, η ρύθμιση των πολεοδομικών υποθέσεων ανήκει στο Υπουργείο Πολιτισμού.²¹

Επιπροσθέτως, η απόφαση 438/2001 Μονομελούς Πρωτοδικείου Σύρου,²² εξέτασε την εναέρια γραμμή μεταφοράς ηλεκτρικής ενέργειας στον παραδοσιακό οικισμό «Ταμπακάδο» της Τήνου. Δεδομένου ότι πιθανολογήθηκε ότι το έργο αυτό θα επιφέρει προσβολή του περιβάλλοντος, το δικαστήριο διέταξε ασφαλιστικά μέτρα, προτάσσοντας την προστασία των κοινόχρηστων χώρων και κατά παρέκταση των πολιτιστικών αγαθών.

Με την υπ' αριθμόν 3146/1998 απόφασή του,²³ το Συμβούλιο της Επικρατείας εξέτασε την τοποθέτηση χερσαίου διαδρόμου από ξενοδοχείο στο νησί της Μυκόνου. Ειδικότερα, το δικαστήριο απεφάνθη ότι η νήσος Μύκονος έχει χαρακτηριστεί στο σύνολό της ως τόπος ιδιαίτερου φυσικού κάλλους και η τοποθέτηση χερσαίου διαδρόμου αποτελούντος το σταθερό τμήμα ενιαίας προβλήτας και εξέδρας κολύμβησης για την κάλυψη αναγκών των πελατών ξενοδοχείου συγχωρείται μόνο για λόγους δημοσίου συμφέροντος, δεόντως τεκμηριωμένου, και ποτέ χάριν ιδιωτικών συμφερόντων.²⁴ Έτσι, ακύρωσε τις προσβαλλόμενες πράξεις με τις οποίες εγκρίνονταν τα παραπάνω έργα και εγκαταστάσεις. Πέραν της προστασίας του παραδοσιακού

¹⁹ ΣτΕ 1529/1993, ΤΝΠ ΔΣΑ.

²⁰ ΣτΕ 4740/1995, ΤΝΠ ΔΣΑ.

²¹ ΣτΕ 1191/1996, ΤΝΠ ΔΣΑ.

²² ΤΝΠ Νόμος.

²³ ΤΝΠ Νόμος = ΤοΣ (1999), 1008.

²⁴ Βλ. σχετικά και Εμμανουήλ Λασκαρίδη, «Παλαιά σταθμά στην πλάστιγγα της Θέμιδος», ό.π., Αθήνα 2011, 247, 275-276 αλλά και *Η θεωρία των συμφερόντων* (υπό έκδοση). Πρβλ. και Δέσποινα Κλαβαλίδου, «Αστικές αξιώσεις από περιβαλλοντικές προσβολές», ό.π., 13.

οικισμού, η εν λόγω απόφαση αναφέρεται και στο αρχαιολογικό ενδιαφέρον της νησιωτικής περιοχής (ως στοιχείο του πολιτιστικού περιβάλλοντος), εφόσον σε αυτή μνημονεύεται ότι «στην παραλίαν Χουλιάκια έχουν εντοπισθή κροκαλολατύ-
πες ωρισμένες των οποίων αποτελούν επεξεργασμένα αρχαία λίθινα εργαλεία των
οποίων απογορεύεται η περισυλλογή, αι προσβαλλόμεναι πράξεις, διά των οποίων
εγκρίνεται η εγκατάστασις της μνησθείσης τεχνικής κατασκευής, συνεπαγομένης την
αλλοίωσιν της ιδιαίτερου κάλλους ακτογραμμής των Χουλακίων και διατάρραξιν της
υδροδυναμικής του θαλασσίου οικοσυστήματος, εις την οποίαν οφείλεται η συσώ-
ρευσις των κροκαλολατυπών, ως εκ τούτου, μη συμβατής προς το ιδιαίτερον νομικόν
καθεστώς και το διαφυλακτέον, αισθητικόν, φυσικόν και πολιτιστικόν κεφάλαιον της
περιοχής, και χωρίς να συντρέχει λόγος δημοσίου συμφέροντος, είναι ακυρωτέα...».

5. Λιμάνια και αιγιαλοί

Ας παραμείνουμε στην κοντινή σε εμάς Μύκονο αλλά αυτή τη φορά αναφορικά όχι με τα μνημεία ή τις ακτές, αλλά με τα λιμάνια της. Στο πλαίσιο αυτό το Συμβούλιο της Επικρατείας έκανε δεκτή αίτηση ακυρώσεως κατά πράξης με την οποία εγκρίθηκαν οι περιβαλλοντικοί όροι για την κατασκευή λιμένος σκαφών αναψυχής (μαρίνα) παράλληλα με υφιστάμενο παραδοσιακό λιμένα σε περιοχή της Μυκόνου. Ειδικότερα, το δικαστήριο έκρινε ότι ένας αρχαιολογικός και παραδοσιακός οικισμός ευρισκόμενος σε μικρή νήσο τελεί υπό ιδιαίτερα αυστηρό προστατευτικό καθεστώς, διότι συνδυάζει και συγκεντρώνει την προστασία της μικρής νήσου και του παραδοσιακού οικισμού, με αποτέλεσμα να είναι δεκτικός μόνο ηπιότατης ανάπτυξης, η οποία δεν αλλοιώνει καθόλου τα πολιτιστικά και γεωμορφολογικά χαρακτηριστικά του. Πράγματι, αναπόσπαστο στοιχείο του παράκτιου παραδοσιακού οικισμού, ιδίως σε μικρή νήσο, είναι και ο παραδοσιακός λιμένας αυτού, η κατασκευή δε και νέου λιμένος στις παραλίες του οικισμού ή κοντά σε αυτόν συνεπάγεται ουσιώδη αλλοίωση αλλά και επιβάρυνση του θαλάσσιου περιβάλλοντος, δε δύναται δε να θεωρηθεί ως ήπια μορφή ανάπτυξης.²⁵

Στο νότιο νησιωτικό άκρο της Ελλάδος, στην Κρήτη, αντιμετωπίστηκε επίσης το ζήτημα προστασίας του λιμένος του Ρεθύμνου με πρόσφατη γνωμοδότηση του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους 184/2017²⁶ σχετικά με την αγκυροβόληση σκαφών σε τμήμα λιμένος κηρυγμένου ως ιστορικού μνημείου. Σύμφωνα με αυτή, η τυχόν εκ μέρους οποιασδήποτε αρμόδιας αρχής αδειοδότηση πρόσδεσης σκαφών στο ενετικό λιμάνι του Ρεθύμνου πρέπει να περιορίζεται στο χώρο που επιτρέπει η απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού, η οποία (απόφαση) πρέπει να μνημονεύεται μάλιστα στη σχετική αδειοδότηση πρόσδεσης. Συνεπώς, το Δημοτικό Λιμενικό Ταμείο Ρεθύμνου, οφείλει να ασκεί τις αρμοδιότητές του δεσμευόμενο από τον τεθέντα από το Υπουργείο Πολιτισμού σχετικό περιορισμό. Η απόφαση αυτή εναρμονίζεται με αντίστοιχες σκέψεις που έχουν διατυπωθεί σε γαλλικές δικαστικές αποφάσεις οι οποίες απαγόρευαν την μαζική φιλοξενία σκαφών αναψυχής στην Κορσική της Γαλλίας λόγω της ρύπανσης του περιβάλλοντος που προκαλούσε ο ελλιμενισμός τους.

Στο νομό Αττικής, στην περιοχή Μάτι, τέθηκε ζήτημα αναφορικά με κατασκευή

²⁵ ΣΤΕ 637/1998 ΤΝΠ, Νόμος.

²⁶ Διαθέσιμη σε ιστότοπο Νόμος και Φύση, <http://nomosphysis.org.gr/17307/gnomodotisi-nsk-184-2017-agkyrovollisi-skafon-se-tmima-limenos-kirygmenoy-os-istorikoy-mnimeioy/> (8.2.2018).

λιμενίσκου. Στην απόφαση 2006/1981 του Συμβουλίου της Επικρατείας²⁷ εξετάστηκε η σύγκρουση δημόσιου συμφέροντος προστασίας περιβάλλοντος/αιγιαλού με το δημόσιο οικονομικό συμφέρον τουριστικής ανάπτυξης της συγκεκριμένης περιοχής. Σε αυτή την περίπτωση, και εν αντιθέσει με τις προηγούμενες δικαστικές αποφάσεις, προτάθηκε αξιολογικά το δεύτερο συμφέρον και για αυτό σήμερα το λιμανάκι αυτό είναι επισκέψιμο. Να σημειώσουμε ότι η σύγκρουση συμφερόντων προστασίας περιβάλλοντος και οικονομικής ανάπτυξης ήταν ανέκαθεν έντονη και σταθμίζεται πάντα με βάση τις ισχύουσες κοινωνικές ανάγκες και εξελίξεις.²⁸

6. Θρησκευτικό περιβάλλον

Στην προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος (μνημεία και ευρήματα) εμπεριέχεται και το θρησκευτικό περιβάλλον, το οποίο προστατεύεται τόσο συνταγματικά από το συνδυασμό των άρθρων 13 και 24 Συντάγματος όσο και στον Αστικό Κώδικα στα άρθρα 966 και επόμενα.²⁹ Ένα εξαιρετικά γνωστό θρησκευτικό περιβάλλον το οποίο βρίσκεται κοντά σε μεγάλο αστικό κέντρο είναι αυτό των Μετεώρων. Στα μοναστήρια αυτά υπήρξαν και υπάρχουν συνεχείς οχλήσεις από αναρριχητές, τουρίστες, ακόμα και καλλιτεχνικά συγκροτήματα, με αποτέλεσμα ομάδες Μοναχών να αναχωρήσουν για το Άγιον Όρος επιδιώκοντας την απομόνωση και προσήλωση στη λατρεία. Τα προαναφερθέντα ζητήματα έχουν απασχολήσει το Μονομελές Πρωτοδικείο Τρικάλων.

Συγκεκριμένα, η απόφαση 496/2001,³⁰ έκρινε ότι η ανέγερση οικοδομής, από ιδιώτη, σε οικόπεδό του, που βρίσκεται εντός των ορίων του αρχαιολογικού χώρου των Μετεώρων, παρά την απόλυτη απαγόρευση δόμησης σε αυτό το χώρο, σύμφωνα με το άρθρο 91 ν. 1892/1990 (απαγόρευση που στοχεύει στη μη αλλοίωση των πολιτιστικών χαρακτηριστικών της περιοχής, που μεταγενέστερα ανακηρύχτηκε ως ιερός με το ν. 2351/1995 και έχει καταχωρηθεί ως μνημείο φύσης και πολιτισμού της UNESCO), προσβάλλει το δικαίωμα στο περιβάλλον, ως αγαθό που προστατεύεται στο πλαίσιο του άρθρου 57 ΑΚ (προστασία της προσωπικότητας), και προκαλεί την αλλοίωση των πολιτιστικών χαρακτηριστικών της περιοχής. Με την ανέγερση της οικοδομής κρίθηκε ότι θίγεται η προστασία χώρων που έχουν κηρυχθεί ως αρχαιολογικοί ή ως διατηρητέα μνημεία, τόποι ιεροί ή ιδιαίτερου φυσικού κάλλους, αφού η ανέγερση αυτή εγκυμονεί κινδύνους για τη διατήρηση της φυσιογνωμίας τους και ως εκ τούτου για τη δυνατότητα χρήσης και απόλαυσής τους.

Περαιτέρω, στην υπ' αριθμ. 349/2002 απόφαση του Μονομελούς Πρωτοδικείου Τρικάλων,³¹ κρίθηκε ότι η πραγματοποίηση γυρισμάτων για τη δημιουργία μουσικού «video-clip» στο χώρο των Μετεώρων προσβάλλει τη διατήρηση του φυσικού τοπίου, αλλά και της πολιτιστικής-θρησκευτικής ιδιαιτερότητας της περιοχής. Ειδικότερα, το θρησκευτικό περιβάλλον, ως απόρροια της λατρείας και της πνευματικής άσκησης

²⁷ ΤοΣ (1981), 718-719.

²⁸ Για τις συγκρούσεις αυτές βλ. Εμμανουήλ Λασκαρίδη, «Παλαιά σταθμά στην πλάστιγγα της Θέμιδος», ό.π., 247, 282-283. Βλ. επίσης Εμμανουήλ Λασκαρίδη, «Η αρχή της αναλογικότητας στο αστικό δίκαιο», ΕφΑΔ 2015, 108, 110 και για το δημόσιο συμφέρον στο έργο *Η θεωρία των συμφερόντων* (υπό έκδοση).

²⁹ Βλ. σχετικά Εμμανουήλ Λασκαρίδη, άρθρο 966, σε Απόστολου Γεωργιάδη, *Σύντομη ερμηνεία Αστικού Κώδικα*, Π.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 2013, αρ. 13-15.

³⁰ ΤΝΠ ΔΣΑ.

³¹ ΤΝΠ Νόμος = ΑρχΝ (2002), 497.

που τελούνται κατεχοχόν σε ένα θρησκευτικού χαρακτήρα χώρο, συνιστά ειδικότερη εκδήλωση του πολιτιστικού περιβάλλοντος. Κρίθηκε, συνεπώς, ότι η ανωτέρω πραγματοποίηση του «video-clip» προσβάλλει την προσωπικότητα των μοναχών της περιοχής, αλλά και των Ιερών Μονών, ως νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου.

Δ. ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Εάν όπως έχει διατυπώσει η καθηγήτρια Νομικής ΑΠΘ Δέσποινα Κλαβανίδου³², «η διατήρηση ενός υγιούς και ασφαλούς περιβάλλοντος ... αποτελεί όρο απαραίτητο για την ίδια την επιβίωση του ανθρώπου», τότε η προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την ιστορική μνήμη της ανθρωπότητας. Από την εμπειρία μου στο χώρο του Ιατρικού Δικαίου και της Βιοηθικής, όπου έχω εξειδικευθεί, σας μεταφέρω ότι η κρυοσυντήρηση και επαναλειτουργία κυττάρων, οργάνων αλλά και του ανθρώπινου οργανισμού είναι πλέον εφικτή για περιόδους άνω των τριάντα ετών. Ο λόγος που δεν ενεργοποιούμε τις τεχνικές αυτές είναι ότι δεν ξέρουμε αν οι κρυοσυντηρημένοι οργανισμοί – ζώα ή άνθρωποι – θα έχουν μνήμη μετά την επαναλειτουργία τους και άνθρωποι χωρίς μνήμη είναι αποπροσανατολισμένοι, συναισθηματικά ευάλωτοι και κατά συνέπεια κοινωνικά επικίνδυνοι. Την προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος πρέπει όχι μόνο να την υιοθετήσουμε ως πολίτες, αλλά να την απαιτήσουμε από τους συμπολίτες μας και το Κράτος αφ' ης στιγμής υπάρχουν οι διοικητικοί μηχανισμοί που μπορούν να ενεργοποιηθούν προς αυτή την κατεύθυνση.

Οι μνήμες από την Νάξο είναι αυτές που μας ώθησαν να μιλήσουμε με κέντρο αυτό εδώ το μέρος, από το οποίο έχουμε λάβει τις παιδικές και εφηβικές μας μνήμες, τα παιχνίδια και τους έρωτές μας, τα τραγούδια και τους χορούς μας. Εάν το μέρος αυτό αλλοτριωθεί, τότε μαζί του κινδυνεύουν να χαθούν και οι μνήμες μας. Οι νεότεροι δε θα μπορούν να βρουν κάτι κοινό με τους παλαιότερους. Αυτόν τον κίνδυνο επεσήμανε κάποτε ο ποταμίτης καθηγητής Νομικής Μαγκάκης, όταν κατά την παρουσίαση βιβλίου του στη χώρα τόνισε «και ένα σκαλοπάτι να αλλάξει στη Νάξο αλλάζει ένα κομμάτι του εαυτού μας». Στη σημερινή Νάξο στο βωμό της τουριστικής και οικονομικής ανάπτυξης δεν αλλάζει δυστυχώς μόνο ένα σκαλοπάτι αλλά τα πάντα. Αρκεί να ρίξει κανείς μια ματιά από το Σκαδό προς τις ανεμογεννήτριες και να περπατήσει στο κατεστραμμένο πια αρχαίο μονοπάτι του Ζα. Όπως προαναφέρθηκε, μπορούμε να προστατέψουμε τις αρχαίες και νεότερες μνήμες μας, αρκεί πραγματικά να το θελήσουμε.

³² Δέσποινα Κλαβανίδου, «Αστικές αξιώσεις από περιβαλλοντικές προσβολές», ό.π., 13.

ISBN 978-960-6764-34-9

9 789606 764349